

ADATOK DUKA TIVADAR ÉLETÉHEZ ÉS MUNKÁSSÁGÁHOZ

SZÁLLÁSI ÁRPÁD

Az angol szolgálatba szegődött magyar orvos kalandos pályafutása elsősorban a *Körösi Csoma Sándor*-irodalomból ismert. Annak idején részletesen tárgyalta *Stein Aurél* akadémiai emlékbeszéde¹, legutóbb pedig *Paczolay Gyula* biográfiája,² ezért ezekkel behatóan nem foglalkozunk. Mivel nevezett levelek és írások igen fontos kéziratok adalékokkal rendelkeznek, érdemes a nagyobb nyilvánosságot tájékoztatni, bár *Szász Károly* alábbi életrajza érinti. A közlésre kerülő három dokumentum közül csak egyik dátumozott, de egyértelműen kitűnik belőle, hogy a másik kettő is 1895-1900 között született. Az első egy levél (1. ábra), amelyet *Duka Tivadar* 1897 karácsonyán írt *Szily Kálmán* akadémiai elnöknek. Szövege a következő:

London Karácson napján
1897
55, Bedford Square, S.W.

Nagyon Tisztelt Barátom

Kedves leveleiből
és Földesfalvi barátunk
Közlönyéből, melyre vártam
sokkal, azt követelhettem
hogy az Akadémia elfogadja
alapítványomat, ide zárom
tehát az összeget, Budán
postae által valójában
ezen kérelmemmel hogy
avval annak rendje

1. ábra

¹ Stein Aurél: *Duka Tivadar emlékezete. MTA elhunyt tagjai felett tartott emlékbeszédek*. Budapest, 1913. 1-33.

² Paczolay Gyula: *Duka Tivadar*. Budapest, 1998. 1-137.

„Nagyon tisztelt Barátom Kedves leveledből 's Goldzieher barátunk közleményéből, melyre válaszoltam, azt következtetem, hogy az Akadémia elfogadja alapítványomat, ide zárom tehát az összeget, Budapestre szóló váltóban azon kérelemmel, hogy avval annak rendje szerint intézkedni méltóztassál. Arra kértem Goldziehert, hogy kezeidben lévő alapítványi levelemet kiigazítva, hozzám visszaküldje, hogy azt az Akadémia óhajtása szerint kiállítva hozzád meneszthessem.

A kézirat úgy hiszem megérkezett hozzád, értem Sir William Hunter és M. Barthélemy St. Hilaire magyarra fordított cikkeit.

Boldog és szerencsés új évet kívánván a Méltóságos Asszonynak, és összes családodnak, baráti kegyeibe ajánlott maradtam – üdvözölve Gyulai Pál méltóságát őszinte híved és szolgád Duka Tivadar.

Verte

Hála istennek, hogy oly jó hírt adhattál Arthur bácsi³ felől – ő bizony egy ember minden tekintetben.

Én a jövő héten a Riviérára utazom, hogy hol telepedünk meg? Azt még nem tudom; ide küldött levelimet fiam utánam fogja meneszteni:”

Erről a levélről Paczolay nem tesz említést, a szerzőkhöz írott válaszlevele szerint nem is tudott róla. A levélben említett W. Hunter és B. St. Hilaire fordítások a *Budapesti Szemle* 1898. évfolyamában jelentek meg.

Paczolay szerint Duka Tivadar már egy 1897. dec. 6-i levélben megemlíti a 2000 koronás Körösi Csoma-alapítványt, de szövegét nem közli. Talán nem érdemtelen ezt most pótolni (2. ábra).

³ Görgey Arthur tábornokról van szó, akihez őszinte ragaszkodás fűzte egész életén át.

Duka Tivadar, "Körösi Csoma Sándor-alapítványa".

Duka Tivadar, a m. tud. Akadémia lev. tagja, azon nyelből, hogy hozzáink közhatalosnak tekintve, Körösi Csoma Sándorral amlaka az Akadémia körében ismételten minden megörökítették, egy Közvetlen Kormány tiszti alapítványt ^{állít} állít. Az alapítvány az első tőkéjének ujjmált esetleg gyarapodásának kamatjövendelnek az Akadémia a kivételével minden fordítja az alapítótól kitöltött yelen:

a) A m. tud. Akadémia I. osztályán a részt jogosítottok, hogy minden hennedek az április havában (mint Körösi Csoma Sándor születésének is alkalomaként ismételten), a céljainak megvalósítására, vagy az I. osztály újabb tőkéi az Akadémia összes tőkéje Körösi Csoma Sándor emlékére közzéadásra egy ezen hivatott szaktudós az "Közvetlen" Kéziratok körében tartó tudományos előadások tartása.

b) Duka Tivadar az alapítványi tőkének hármas és alatt becsültetés jövendelne az előadás részletek jutalmazására fordítandó.

c) Ha az alapítvány tőkéje a jövőben újabb adományok által gyarapodni az előadás tiszteletdíje a gyarapodott tőkével arányosul. Az Akadémia az esetben joga van arra, hogy a valóban az alapítvány ~~újabb~~ megmaradásához képest az előadások előkészítésére

/.

népvez újabb intézkedést tegyen.

d) Az első "Körösi Csoma-előadás" ~~1899~~ 1900. április havában tartandó.

„Duka Tivadar „Körösi Csoma Sándor-alapítványa”

Duka Tivadar, a m.tud. Akadémia lev. tagja azon célból, hogy hazánk halhatatlan tudósának, Körösi Csoma Sándornak emléke az Akadémia körében ünnepélyesen megörökíttessék, egy kétezer koronát tevő alapítványt alkot. Az alapítvány első tőkéjének úgymint esetleg gyarapodásának kamatjövödelmét az Akadémia a következő módon fordítja az alapítótól kitűzött célra:

a/ A M. Tud. Akadémia I. osztálya arról gondoskodott, hogy minden harmadik év április havában (mint Körösi Csoma Sándor születésének és elhalálzásának idejében) a célszerűséghez képest, vagy az I. osztály nyílt ülésén vagy az akadémia összes ülésén Körösi Csoma Sándor emlékének tiszteletére egy erre hivatott szaktudós az ázsiai kultúra körébe tartozó tudományos előadást tartson.

b/ Duka Tivadar úr alapítványának három év alatt esedékes jövödelme az előadás szerzőjének jutalmazására fordítandó.

c/ Ha ezen alapítványtőke a jövőben újabb adományokkal gyarapodnék az előadás tiszteletdíja a gyarapodott tőke után adatik ki. Az akadémiának azonban joga van arra, hogy az esetben az alapítvány tőkéjének nagyságához képest az előadások időközére nézve újabb intézkedést tegyen.

d/ Az első „Körösi Csoma-előadás” 1900. április havában tartandó.”

Amint azt az életrajzából tudjuk, Duka Tivadar 1899-ben látogatott utoljára szülőhazájába, az első előadást tehát személyesen nem hallgathatta meg. Érthető, ekkor már betöltötte a 74. életévét, és a gyarmati szolgálattal megviselt szervezete már csak a meleg déli tájakat (Riviéra, Dél-Anglia) kívánta élvezni, pihenéssel egybekötve. Amiről itthon, pont a fokozódó népszerűsége miatt szó sem lehetett.

Ami a harmadik és egyben a legbővebb dokumentumot illeti (3. ábra: a dokumentum első oldala), ismert, hogy a protestáns bibliafordítások révén szoros kapcsolatot tartott a híres költő, műfordító, egyházi író Szász Károllyal (1829 – 1905), aki életrajzát 1892-ben leközölte.⁴ Ha a *Protestáns Új Képes Naptárban* megjelent szöveget az alábbival összevetjük, rögtön kiderül, hogy egy jóval bővebb változatról van szó. Dörnyei Sándor véleménye szerint ez a biográfia azon előadás szövege, amely 1895-ben az eperjesi kollégiumban hangzott el, amikor egykori intézete számára 1000 forintos alapítványt tett. A szerző is ezt valószínűsíti, míg valaki hiteles dokumentumokkal az ellenkezőjét be nem bizonyítja.

⁴ Dörnyei Sándor dátum nélküli levele a szerzőhöz.

Szász Károly: Duka Tivadar

1.

Dukafalvi és Kuchini Duka Tivadar született 1825. június 22-én Dukafalván, Sáros megyében, hol édes atyja *Ferencz*, a régi fészek egyik közbirtokosa volt s a megmaradt hét szilvafa ma is (1894-ben) Tivadar birtokában van, [azóta a külmezei egyház iskolájának ajándékozta] rokon kezelés alatt, amint 1891-ben ősszel idősb fiával *Ferenczczel* s rokona *Duka Robert* huszárezredes társaságában Dukafalván meglátogatta, a ház melyben Tivadar született már nem létezett. Édes anyja tapolybisztrai *Szeghy Johanna* volt, heten voltak testvérek, Tivadar a legidősbik. Elemi oktatást az apai háznál nyert, s mint ágostai hitfelekezetűt Eperjesre vitték a donatista classisba *Klein György* tanár osztályába 1833-ban, s két év múlva a grammatika osztályba előléptették *Benczúr József* tanárhoz, ahol mint szokás, két évig maradt – novicius és veteranusnak – s aztán a sárospataki collegiumban lett superior syntaxista *Vágó József* tanár alatt, a rhetorica classisban pedig volt *Bakó Balázs* tanítványa. Két évet töltvén Sárospatakon visszatért Eperjesre, *Krajzel András* tanár alá a rhetorica osztályba, a bölcsészeti folyamat is és jogot Eperjesen végezte, amazt *Vandrák*, ezt *Csupka* tanárok alatt részesült a *Róth Johanna* féle ösztöndíjban is. Vallásos érzületét erős protestáns szellemben, a szülői ház oltotta bele: biblia olvasás, családi ima és ének különösen vasárnaponként rendszeresen tartott, mivel a templom távolabb helységben, Külmezőn lévén, annak rendszer látogatása nehézséggel járt. A két protestáns iskola a holtanult, jellemét tovább fejlesztette és szilárdította.

Tanulmányait szép sikerrel és korán végezte úgyhogy már 19 éves korában 1844-ben joggyakornoknak esküdt fel, az eperjesi kerületi táblán, s egyszersmind tiszteletbeli esküdti minőségben a megyénél is szolgálatba lépett. Azon idő alatt joggyakornoskodott *Jób* táblai ügyvéd és *Eördögh Károly* oldalánál az utóbbi gróf *Forgách István* kertneki uradalmának volt ügyésze. Ezen időben ismerkedett meg *Trangous Lajos* kapitánnyal, aki vashámorokkal foglalkozott, s idővel oly meleg atyai barátja lett Dukának.

Két év eltöltével 1846-ban, Duka Pestre ment, s *Hubay József* személynöki itélőmester oldala mellett felvételét, mint a Királyi táblai Juratus *Karlovsky Zsigmond* ügyvédi irodájába, *Pákh Alberttel* és *Görgey Istvánnal* dolgozott, ez utóbbi tanuló társa volt Eperjesen. Az ügyvédi vizsgát kitűnő calculussal letette 1846-ban s ősszel ugyan ez évben Trangous kapitány magával vitte Gräfenbergbe 1847-ben; ott töltötték a telet, akkor *Reguly Antal* is oda érkezett uralantai utjából, 's kivel megismerkedtek, néhány hónapot együtt Freiwaldauban töltöttek. Az alatt a St. pétervári academia tagja *Kumik Ernő*, Regulynak meghitt barátja szinte oda érkezett, a kivel Duka megismerkedett, valamint *Széchenyi István* gróffal is, ki az akkoron ott tartózkodott családjánál tett karácsonyi látogatást.

1848-ban az első felelős ministeriumban *Kossuth Lajos* alatt, Trangous lett a bányászati osztály főnöke, ki Dukát szülei házánál magához hívatta. Budára is *Szlavy Josef* osztály tanácsos később minister Elnök 's koronaőr, és *Szabó József*, osztályfogalmazó, később egyetemi tanár mellé irnoknak kineveztetett.

Budán Duka főnökénél Trangousnál lakott s akkor lett a várbeli II. nemzetközi század közvitéze, egy alkalommal, a szenttamási tábor hadiszállására küldték *Beöthy Zsigmond* királyi biztoshoz sürgönyökkel.

Nemcsak az ország déli részeiben de másutt is a harci riadó csakhamar megzendült, 's a fiatal embereket az irodából a csatatérre szólította, toll helyett fegyvert fogatott velük, Duka százada volt az első csapatok egyike, melyek szeptemberben a parendorfi táborba, 's onnan Lipótvárba vezényeltettek hogy azt *Simoncsics* osztrák tábornok berohanása ellen megvédjé. Onnan Dukát Pozsonyba a főhadiszállásra parancsolták, 'honvéd hadnagyival ranggal *Görgey* Tábornok oldala mellé került, kit azután híven kísért Világosig. Sőt a fegyverletétek után Nagyváradig.

A hadjárat alatti szolgálatai felül ismételt elismerés van téve *Görgey* István művében. Tábornokának oldala mellett szolgált a téli hadjárat alatt és aztán vezér Komárom 's K, alatti csatákban. Buda ostrománál, melyhez az ostrom előtti éjszakán ő vezényelte a huszár és gyalog szakaszt, mely a létrákkal megrakott szekereket a falak alá kísérte; ott a peredi csatánál is az első komáromi csatában április 26-án, katonai érdemjelt nyert 's a napi parancsban a diadalnap hősei sorában említetett.

Nagyváradról, a világosi fegyverletétel után orosz útlevelemel beteg Pestre, 's onnan a Duna jobbpartján a komáromi előőrsök között szeptemberben, *Gräfenberg* fele üdülés végett utazott, Pesten kapott osztrák passzussal; útjában alkalma volt a komáromi várba bemenni, mit meg is tett volna, de érezte, hogy beteg létére csak terhére lenne úgy is erősen zaklatott bajtársainak. Pozsonyba érkezett, ahol a rendőrség letartóztatta, 'nem csekély udvariatlanság után annyit végre elért, hogy az ott parancsoló osztrák tábornok *Benedek* (?), megtudván Duka helyzetét 's romlott egészségi állapotát, más útlevelet adott neki, 's ezzel 1849-i szeptembertől 1880 évi februárig *Gräfenberg*ben időzött míg egészsége helyre állott. Idejét mintegy ösztönszerűleg az angol nyelv elemeinek megtanulására fordította, foglalkozott egyszersmind a könyvkötéssel, melyet betanulni óhajtott, azon czélból, hogy bizonytalan jövőjében, talán mindennapi kenyerének megszerzésére is szolgálhatna neki ez a mesterség az idegenben.

Útlevelemel lefolyása után vissza kellett volna térnie a hazába, de szülőinek tanácsára külföldre menekülést választotta s báró *Lo Presti Árpád* honvédbajtársának testvére *Uckermann* báróné biztatására egy, becsületes *freiwaldeni* polgár, *Blazek* könyvkötő által a porosz határon Neisse városába átköltözve Breslau-n, Drezdában szerencsésen megérkezett, Blazek öt napra szóló *gräfenbergi* útlevelemel. Drezdában azonnal *Uckermann* bárónál jelentkezett. Ezen kegyes honleány néhány napra egy ösmerősénél *Kruspér* asszonyságnál elszállásolta, de a rendőrség kapott így is. *Lo Presti Árpáddal* Pirna mellett egy molnár házában néhány hétre *Herr Braun von Eckerstein* álnév alatt biztos mendéket keresett, miglen a báróné a francia követségtől útlevelemel kieszközölt számára, mellyel Parisba menekült, hol már akkor számos emigráns, u.m. *Szemere Bertalan*, *gróf Batthyány Kázmér*, *gróf Andrássy Gyula*, *gróf Schmidegg Kálmán*, *gróf Teleki László*, *Klapka* tábornok és mások tartózkodtak, 's az ifjú emigránsok szívesen fogadták körükben. A magyar államnak, a magyar jognak 's ezzel Duka szakbeli pályája és életmódjának vége szakadt. Más pályát más életmódot kellett keresnie, ő az orvosira érzett legfőbb hajlamot, amit *Görgey* tábornok is ajánlott neki. A francia nyelvnek kellő birtokában lévén tanulmányait azonnal, már márciusban megkezdte volna, de mielőtt az Egyetemre felvennék. idegen létére követségtől kívántak tőle ajánlatot. Ezt mint menekült megszerezni képes nem volt, előkelő pártfogóinak minden közbenjárása mellett sem sikerült neki beiratkozást kieszközölni. Így Angliára lévén utalva *Türr István*, menekült társával Havre és Southamptonon át

Londonba érkezett 's a Cranbonre Hotelbe szállt, a hol több hasonorsú kortársa várt reája. Terve az volt, hogy America valamelyik egyetemén kezdje meg az orvosi cursust. Etekintetben csalódás érte, s Londonban maradt. Most már egész erejével az angol nyelv tanulására vetette magát 's e végett barátai tanácsára belépett a Birbeck Institution Chancery Lane nevendékei közzé, itt Elocutiont különösen *Mr. Smart* tanár alatt gyakorolta, 's később mint a német nyelvnek köztanára, több hónapig működött az Institutionban, 's az angol nyelvet annyira elsajátította, hogy Decemberben (1850) a St. Georges Hospitalban jelentkezett, a hol orvosi tanfolyamra felvették s itt rendkívüli szivességgel 's baráti vonzalommal találkozott. *Klapka* tábornok volt akkor a londoni emigrációnak feje, mint ilyen köszönő levelet küldött Duka tanáraihoz szíves pártfogásukért. Szorgalmasan nekilátott tanulmányaihoz, miglen magát francia és német nyelvtanítással 's mint segéd *Georgii* tanár, orvosi svéd gymnasiumában szerzett díjjal, magát fentartotta, tanulmányaiban pedig haladt előre, hogy 1853 év végével már lebirta tenni a szigorlatokat Londonban és a St. Andrews skót egyetemen 's egyszerre kész ember volt, hogy mindennapi kenyerét az orvosi pályán megkeresse. A jó szívé *Mayer György* az angol urak által alkotott magyar emigránsokat segélyző társulat pénztárosa, 's kit minden emigráns Londonban mint meleg barátit hálásan ismert, előlegezte Dukának a diplomájáért járó díjakat, melyeket Duka néhány hónap alatt pontosan megtérített. Mayer évek múlva visszatért szülővárosába Leibitzba a Szepességbe, a hol rokoni ápolást talált életének végső napjaiban 's az ottani sirkert hantjai alatt alussza végső nyugalomát a nemes ember barát ' a hív honfitárs. A szerencse kedvezett az ifjú orvosnak. Tanárinak egyike, fia vált a nagynevű *Sir George Pollock* angol tábornoknak (később fieldmarsall), ki 1842-ben a győzelmes hadseregét a veszélyes khyberi szoroson át Afghaniatából Indiába vezette. Pollock tanár, most már tudorrá avatott magyar tanítványát dicsérettel említette atya előtt, aminek folytán a Tábornok házához hivatott és tábori orvosnak kinevezette a bengáli hadsereghez Keletindia, hadnagyi ranggal, mielőtt ez megtörtént volna angol alattvalóra naturalizáltatott *Lord Aberdeen* kormány által, hisz akkor nem volt Magyarország! Duka nem habozott soká, 's az éghajlati viszonyoknál fogva veszélyes tropicai szolgálatra magát elhatározta 1853 évi December 10-én búcsút vett Angliától 'a jegyesétől 's útjára kelt kelet felé. Néhány hetet honfitársai körében Parisban töltött gróf *Schmidegg Kálmán* baráti házában volt vendége, idejét arra fordította, hogy kórházakat látogatta. Parisból 1854 január 3-án korán reggel diligenceon váltott jegyet Marseilles felé, akkor vasút még nem volt készen az egész vonalon, a vonattal csak Dijonban találkoztak 's elindulástól számítva harmadnapra Marseille-be a kikötőbe érkeztek. Duka a „Vectis” nevű gőzösre szállt mely őt Maltába hozta, a hol a Southhamptonból megérkezett „Ripon” nevű gőzös várakozott a Franciaországon megjött utasokra, hogy őket Alexandriáig Egyiptomba szállítsa. Innen a mahmudi csatornán Bulakig 's aztán ösvérek által vont kétkerekű szekeren Cairoig és Suezig utazott, a hol a „Bentick” nevű keletindiai hajóra szállt, a veres tengeren Aden kikötőbe 's aztán tizenegy nap alatt Ceylonba érkezett, innen Madrast érintette 's Február 14-én Calcuttában partra szállt. *Sir George Pollock* ajánló levelei folytán szives fogadtatásban részesült mindenütt, eleinte az ottani közkórházakban alkalmaztatott, de csakhamar a Burma irányában fekvő Tipera tartományba küldetett, 's Comilla nevű fővárosában 1854 Márciusától 1855 novemberig tett szolgálatot. Itt, magányadakozások útján kórházat épített a benszülöttek számára, eredményes fáradozásáért Benghalia

kormányja köszönetet szavazott neki! 1855-i Decemberben a Ganges (úgy nevezi a folyót a nép) jobb partján fekvő Monghyr nevű állomásra tétetett át 's nőül vette a Calcuttába megérkezett jegyesét, az egykori herefordi püspöki helyettes *dr. Charles Taylor* legifjabb leányát *Anna Jane*-t kitül két fia és két lánya született. Leányaik elhunytak; az egyik elhalt útközben Anglia fele, a veres tengeren, 's az alexandriai temetőben nyugszik. Első fia *Ferencz Tivadar* 1857-ben Londonban született, a Wellington Collegeben tanult a hol *Dr. Benson*, mai (1894) canterbury érsek volt tanára; a jó viszony a tanító és tanítvány között még ma is (1894) fennáll. Cambridge-ben végezte a jogot, a hol graduált; most Banister Londonban ügyvéd. Az ifjabbik *Albert Teofil* 1866-ban született, Cambridge-ben végezte az egyetemi folyamatot, graduált. A St. Georges Kórház orvosi iskolája kötelékében állott, most gyakorló orvos Ausztráliában Queenslandban, ma nagyszerű városban működik. De térjünk vissza Duka életpályájára. 1857 Májusában, Keletindiában a kiűtött a Szipoly lázadás; ő akkor a Ganges partján Monghyr-ban állomásozott. Azon a hajókon öt (5) Szipoy és egy bennszülött lovas ezred volt lázadásban; de az ő állomása szerencsésen megmenekült; a folytonos gőzhajó közlekedés nagy előnyére volt a folyamparti Monghyr-nak, 's ez távol tartotta a lázadókat.

Neje megbetegedett a lázadás kitörése előtt, az okból rokonaihoz Londonba vette útját, a hol első fia született, kivel 1858-ban visszatért férjéhez. 1860-ban leányuk született Monghyrban, 1861 tavaszán, a két kised egészségi tekintetből anyjukkal Angolországba utazott. Az út eredménye szerencsétlen volt, mert a leányka mint már említve volt, a veres tengeren elhalt 's Alexandriában eltemettetett.

1863-ig tehát több mint kilenc éven át dacolt Duka szívós testalkata a Ganges-parti levegő, az emésztő hőség 's mindig megújuló tagályok veszélyeivel: de végre veszélyesen megbetegedett dysenteriában, 's csak a kitüntető szeretetnek és becsülésnek köszönhette, hogy neje távollétében gondos ápolásban részesült, aztán Singapurban időzött, szeptember hónapban, 's a midőn itt sem állt helyre egészsége, szabadsággal Európába bocsátották.

A gőzös indulása Calcuttából November 3-ára volt határozva, előkészületek megtevése végett Monghyrból több nappal előbb érkezett Calcuttába, a hol *Dr. Goodene Eduard* tisztára vendégszerető házánál talált gondos kezelést és ápolást. A hosszú tengeri út, a legkedvezőbb körülmények között is, a komolyan beteg utazóra mindig sok szenvedéssel van összekötve; November 26 Suezben 's reá Alexandriában megérkezett. Duka állapota nem javult, a francia hajóorvos, mert a „Menageries” gőzöson utazott, nem tanácsolta, hogy az utat tovább folytassa, Alexandriában tehát kellett maradnia a vendégfogadóban, nem a legkedvezőbb körülmények között. Itt is azonban jó barátjai akadtak *Dr. Ogiloy Bey* saját házában és családjánál ápolást ajánlott neki; innen számítandó a forduló pont, mely betegünk egészségének javulásában létre jött. December 14-én már elég jól volt, angol hajón elindult Maltába, hol neje és kis fia várták reá; szerető körökben, nem sokára teljesen fel is lábbadt. Maltából Sziciliába hajózott, Syracusában partra szálltak 's aztán Catania, Nápoly, Roma és Velencén keresztül beérnek április vége előtt Budapestre. Gőzhajón érkeztek. A tavasz 1864-ban későn fejlődött: a Semmering átkelő, ápril közepén még hóval volt fedve, úgy hogy Velencén csak April 3-k hetében hagyhatta el. Akkor még *gróf Forgách Antal* volt a főcancellár, a kinél, ámbár Duka már naturalizált angol 's hadseregi tiszt létére angol passzussal volt ellátva, személyesen jelentkezett, hogy megtudja, valjon van-e kifogása a kormánynak, hogy hazáját ismét meglátogassa; gróf Forgách biztosította, hogy nincs, az

angol nagykövet is azon véleményen volt hogy nincs, de figyelmeztette, hogy politikai ügyekkel ne foglalkozzék a hazában.

Régi barátai, bajtársai és ismerősei nyílt karokkal fogadták; útközben meglátogatta a Klängenfurtba internált *Görgey Arthur* tábornokot; rokonai különösen édesanyja ünnepnapnak vették az újra találkozási alkalmat, de fájdalom vegyült az ünnepség közzé, mert édesanyját már nem találta életben.

Báró Eötvös József ajánlatára a tudományos akadémia, levelező taggá választotta Dukát, ő ez alkalommal tartotta székfoglalóját „a tropicus éghajlat viszonyairól Bengáliában”. Neve már ekkor ismeretes volt, mivel távollétében nem feledkezett meg hazájáról, a napilapok feljegyezték azon számos becses természettudományi és archeologiai küldeményeket Kelet- és Hátsóindióból, melyekkel az akadémiát és a nemzeti múzeumot gazdagította. De már 1865-ben ismét vissza kellett mennie Keletindióba, de ismét beteg lett, mert elhagyta Európát, mielőtt egészsége tökéletesen megerősödött volna. Ismét Angliába jött tehát néhány hónapra 's csak 1866 évben foglalta el állomását Monghyrban.

1864 a nyugati Himalayak vidékére tétetett át Simlába, mely üde és egészséges levegőjéért a királynak és számos előkelő és vagyonos keletindioinak nyári tartózkodása. Két évig itt szolgált mint a Sanatorium orvosa 's a legelőkelőbb egyénekkel jött személyes érintkezésbe. Ez idő szolgálatának legelőnyösebb és legérdekesebb korszakát képezi, egészsége is teljesen megerősödött. Simlában letelvén szolgálati ideje, a közel fekvő Sanavarba „Larprence” nevet viselő himalajai katonai intézetbe mint az intézet orvosa, rendeltetett, ahol ötszáz katonai árva teljes ellátást és nevelést nyert a kormány költségén.

1870-ben September hóban ismét a Ganga-partra, ez uttal Patna állomásra tétetett át. Ez régi paliputra, a hol a buddhaismus alapítója, *Sakya Muni* élt és tanított és a hol a görög *Megasthenes*, *Asoka* fejedelem udvarában mint *Nagy Sándor* követe, több éven át működött. Duka nem maradt sokáig Patnában, 1871-i Januárjában a keleti hegyvidékre, a Himalayak legérdekesebb állomásának egyikére, Darjilingbe kapott kinevezést, 7000 lábnyi magaslatra a tenger színe felett. Nepál és Tibet tehát China határainál, a hol hírneves tudósunk, *Körösi Csoma Sándor* sirja van, a hova Duka mintegy gondviselészerűleg lett vezetve, hogy általa népe megtudja magyar bujdosó fiának igazi történetét.

Duka 1870 elejétől 1874-ig családjával Darjilingben lakott. Betöltvén 20 évi szolgálatát, az akkori szabályok szerint első rangú Surgeon major lett, azaz alezredesi rangját elérte és szabadsággal Európába utazott. 1876-ban ismét vissza tért szolgálatra Keletindióba, 's tényleg csak 1877-ben lépett nyugdíjba. Azóta szülőföldét újra és ismételve meglátogatta, de ismét visszatért új hazájába Angliába, ahová családi kötelei, fiainak neveltetése és társadalmi állása visszavonták. Már előbb (1856) Monghyrban, 's aztán Simlában (1867), Sabathin környékén, hol *Körösi Csoma Sándor* megjelent az angol fennhatóság alatt lévő indiai területen, s aztán 1870-ben Darjilingben történt tartózkodása alatt sokat foglalkozott Duka a magyarok eredeti hazájának felfedezése végett a keletre vándorolt tudósok életével és munkáival. Csomának munkássága felül már iskolai éve alatt értesült Eperjesen, a mint a Collegiumban pénzügytést eszközöltek Csoma terveinek előmozdítására, ezen pénzügytéstől *Döbrentei Gábornak* leveli adnak értesítést. Csomának célja 's veszélyes pályájának folytatja maradandó bámulatot jelentenek Dukának már fiatal kori lelkületében, 's a Gondviselésnek különös irányzata lakozik abban, hogy éppen nekie lett

légyen fenntartva a feladat megoldása, hogy kellően megismertesse honfitársait Csoma életrajzával, mely körül ekkorig annyi mesés legenda csoportosult.

A mint említve volt, már 1857-ben Monghyrból megírta Duka első közleményét Körösi felől, melyek emigránstársa 's belső barátja *Rónay Jácint* közvetítése folytán a „Magyar Posta” hasábjain megjelentek, 's sorsnak különös szeszélye, hogy később 1867-ben Duka éppen azon vidékre lett szolgálatra rendelve t.i. Himalayak éjszak nyugati tartományaiba, a hol Csoma, közép Ásiából megérkezvén mint gyanus politikai egyéniség letartóztatott, és ott Sabathuban megírta első jelentését az angol alkirályhoz, a mely irományban életrajzán kívül előadja eddigi tanulmányainak czéljait 's a követendő terveit.

1882-ben a Magyar Tudományos Akadémiától Duka megbízást nyert, hogy Csoma életét is tanulmányozza tüzetesen megírja, e megbízásnak akként felelt meg, hogy a mint ugyan azon évben Keletindiát még egyszer meglátogatta, a még hiányzó adatait kiegészítette, Csomának eredeti leveleit, a mennyiben tehette, a tudományos Akadémia számára megszerezte azok már a *Dr. Malan* által Dukának felajánlott Csomaféle tibeti kéziratokkal együtt az Akadémia birtokában léteznek, s melyekért a Tud. Akadémia neki ünnepélyes köszönetet is szavazott meg, úgyszintén a Sztupáért, mellyet Buddha Gayából hozott. Igy feladatának teljesen megfelelt műve egy térképpel 's Csoma arcképével az Akadémia kiadásában jelent meg.

Duka ezen művéhez, legnagyobb részben Kalkuttában, a külügyi minisztériumnál és az „Asiatic Society of Bengal” irattárában gyűjté az adatokat, de fölkereste azokat a híres magyar tudósról szóló folyóirati jelentésekben, levelezésekben s amaz utazók irattárában is, kik Csomával egyszer másszor érintkeztek. Az „Asiatic Society of Bengal” jegyzőkönyvei, számadásai is jelentékeny anyagot szolgáltatnak tárgyához.

De tán még a rendkívüli érdekes életrajznál is érdekesebb Duka könyvének azon része, mely Csomának irodalmi dolgozatait tartalmazza, itt ugyanis nagyterjedelmű tibeti szórátán és nyelvtanán kívül mindent együtt találunk, a mi a magyar tudós után fönmaradt 's fel volt található. Legtöbbnyire kivonatos ismétlései ezek azoknak az irodalmi roppant gyűjteményeknek, melyeket Körösi Csoma Sándor részint a tibeti zárkákban részint az ázsiai társaság könyvtárában, melynek őre volt, bámulatos figyelemmel és szorgalommal átbúvárolt 's mely tanulmányai megfoghatóvá teszik, hogy a szerény, igénytelen, rejtőzni szerető tudós, ki semmitől sem óvakodott annyira, mint attól, hogy előtérbe tolakodjék, s a figyelmet maga iránt kierőszakolja, hogyan válhatott az egész tudományos körök oly rendkívül tiszteletének és kegyeletének tárgyává.

A mi azonban minket protestánsokat még ennél is jobban érdekel (4. ábra: a dokumentum utolsó oldala) az Duka működése a Bibliai Társaság körében. *Lord Shaftesbury* elnöksége idején 1885-ben felszólítást nyert, hogy egy éppen üresedésben jött igazgató-tanácsosi helyet foglaljon el, a mire késznek nyilatkozván, az azon évi közgyűlésen megválasztott 's azóta folyvást tevékeny tagja a társaság igazgató választmányának.

#mondja ki
Károly király, az
Dunaközéphegy

"A mi armban mindkét protestánsok nek
 annél is jobban érdekel #miaközé a Biblia
 Tártsaraj köveben. Lond. Schaffenburg elnök
 idején 1885-ben felszólított nyert, hogy az éppen
 inessébe jött igazgató-tanácsot lehet foglalkozni
 el, a mire kérésnek nyilatkozott, az éton évi
 közzététel megvitatásotól is arva foglalkozni
 "Közvetlen^{tegy} a darsaraj igazgató-volatásmányának.
 "Az igazgató-volatásny, öt albírutságnak
 "munkáit, ezek: az albírutságnak, a
 "China, Japan-india, a Kiado, a portugál, is
 "a külföldi vállalkozás nyelvi albírutságnak
 "Dunaközéphegy, a Kiado, a portugál, is
 "Japan-india, a Kiado, a külföldi vállalkozás
 "Kínak munkáit, a Kiado, a portugál, is
 "veressében igen nagy része van. Kétszáz
 "reki Kínak munkáit, a Kiado, a portugál, is
 "mellet az öt világrészen munkáit Tártsaraj
 "legnagyobb isatban a magyar Biblia igye fordít.
 "1887-ben a Royal Asiatic Society^{tegy} valaszt
 "nagy tag a volasztta nagy évre, is az idén a
 "valasztás événél kegyen újabb nagy évre
 "ismét megvitatott. Er is bírópapa
 "Kínak munkáit, a mellet az haradjában
 "évre.
 "Do o armban mindkét protestánsok nek
 "ma, az nagy öt Kínak munkáit a magyar protestáns
 "arant indított, mely egyútt évre is. Ma egy nagy a
 "lelki ellátás évi protestáns arant nek
 "sokai Kínak munkáit, a Kiado, a portugál, is
 "is, az nagy évre is Kínak munkáit, a Kiado, a portugál, is
 "Angliában: Ugyan nek: legkevesebb az a Kínak
 "el. évre, mely nevet Kínak munkáit, a Kiado, a portugál, is
 "arant nek: az a magyar Protestáns Könyvtár
 "Kínak munkáit". Leírás Kínak
 "Lond. A Protestáns Könyvtár 1892-évi
 "25 lapján"

Az igazgató választmány öt albizottságban működik, ezek: a évi irodalmi, az China-Japán-Indiai, a Kiadó és külföldi raktárakra ügyelő albizottságok. Duka ezek közül háromnak, t.i. a chinai-japán-indiai, a kiadó és külföldi raktárak működő tagja, 's így a szellemi ügyek vezetésében igen nagy része van. Készségkívül neki köszönhetjük azt a kiváló figyelmet, melyet az öt világrészben működő társaság legújabb időkben a magyar Biblia ügyre fordít.

1887-ben a *Royal Asiatic Society* is választmányi taggá választotta négy évre, 's ez idén e választás érvényre lejárván újabb négy évre ismét megválasztott. Ez is bizonyosága a kiváló tekintélynek, a melyet új hazájában élvez.

De ő azért szívben és lélekben csak magyar maradt, ide vonja őt különösen a magyar protestáns iránti értékek meleg együtt érzés is. Adja az ég, hogy a lelkét eltöltő erős protestáns érzéssel még soká használhasson hazánknak, egyházunknak, 's bár mily szép és tekintélyes állást foglal is el Angliában: legyen neki legkedvesebb az a tisztelet é szeretet, mely nevét szülőhazájában, az a koronszenv mely őt a Magyar Protestáns Egyház körében környezi!"

A kézzel írott 14. oldal alján utalás történik a *Protestáns Képes Naptár* (nyilván a *Protestáns Új Képes Naptárra* gondol) 1892. év 25. lapjára,⁵ amely a valóságban az arcképpel együtt a 20-25. oldalra tehető. Hogy bővített szövegváltozatról van szó, bizonyítja, hogy 1892-ben a tanárok közt még nem szerepel *Krajzel András*, valamint hogy az eperjesi iskola *Roth Johanna*-ösztöndíjban részesítette. A sárospataki éveiről szóló részbe utóbb bekerült *Vágó József* és *Bakó Balázs* tanár neve is. A 14. oldal azonban szó szerint megegyezik a már említett Képes Naptári életrajz utolsó fejezetével, ahogy arra az időjelek is utalnak. Mivel a *Szinnyei* II. kötete 1893-ban jelent meg,⁶ természetesen a második, bővebb változatot még nem ismerhette. Mindent egybevetve indokoltnak tartjuk, hogy az eddig lappangó, igen lényeges Duka-dokumentumok nyomtatott formában is ismertekké váljanak.

ÁRPÁD SZÁLLÁSI, MD.PhD
H.professor

Debrecen University
Faculty Medicine
H-4029 Debrecen,
Csapó u. 78.
HUNGARY

⁵ Dr. Duka Tivadar. *Protestáns Új Képes Naptár*, 1892. 20-25.

⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és művei*. Bp. 1893. 2. köt. 1125.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser macht 3 bisher unbekannte Dokumente über Tivadar Duka bekannt: 1. Ein Brief aus London vor Weihnachten des Jahres 1897 an Kálmán Szili, den Präsidenten der Ungarischen Akademie der Wissenschaften gerichtet, worin er die Absicht äußerte, er will eine Stiftung von 2000 Kronen zur Beschleunigung der Körösi-Csoma-Forschung errichten; zugleich fragt er nach dem General Arthur Görgey. 2. Der genaue Text seiner Stiftung, ohne Datum, der sich aber auf die Jahre 1898-99 festlegen läßt. 3. Der Duka-Lebenslauf von Károly Szász, der bei Szinnyi und Gyula Paczolai zitiert steht, und im Neuen Protestantischen Bildkalender des Jahres 1892 in erweiterter Fassung vorkommt. Nach Sándor Dörnyei ist es eine Variante seines Vortrags, der 1895 im Gymnasium zu Eperjes gehalten wurde, als er in der ehemaligen Schule von Duka eine Stiftung von 1000 Kronen machte.